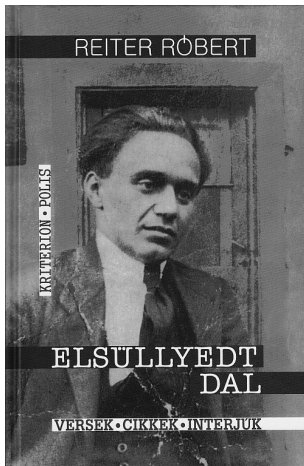

MIKSÓ PÉTER

Újraírt dal

REITER RÓBERT: ELSÜLLYEDT DAL.
VERSEK, CIKKEK, INTERJÚK

Kriterion–Polis
Kolozsvár, 2016
232 oldal, 25 lej

”

Elsülyedt dal címen jelent meg a Reiter Róbert szövegeit összegyűjtő kötet. A válogatás sokarcú, van benne vers, prózavers, műfordítás, esztétikai tárgyú szöveg és Reiterrel készített interjú is. Szerkesztettség szempontjából kétségkívül pontos, logikusan felépített konstrukciót olvashatunk, hiszen valamennyi szöveg, fejezet közös nevezője Kassák Lajos és folyóirata, a *Ma* hatása. Jelen írás nem Balázs Imre József szöveggondozását, hanem Reiter szövegeinek poétikáját és esztétikumszemléletét teszi meg tárgyává, valamint az avantgárd történeti kontextusába való illeszthetőség felől vizsgálja a szövegekörpuszt. Azzal a szándékkal történik mindez, hogy bebizonyosodjon, Reiter Róbert a legtöbbször olyasmit mutat, amelynek gyökerei ott vannak Kassák nyelvében, de a *Ma* és a *2x2* más szövegeiben is.

A kötet utolsó előtti fejezetében (*Reiter Róbert emlékezik*, 202–209) Reiter vallomásszerűen mesél Kassákkal való viszonyáról, amiből kiviláglik, hogy rabjává vált annak az esztétikai horizontnak, amelyen Kassák szövegei elhelyezkedtek. „Kezdő költőként úgy éreztem, hogy Kassák hangja annak a kornak a hangja, amelybe mi, az én generációnk beledőltünk. (...) Sok mindent szerettem benne. Vonzott az egyénisége, határtalan egyszerűsége, művészi szigora és önkritikája. (...) Megnyilvánulásaiiban takarékos egyéniség volt és mégis, mennyire tudott maga köré embereket gyűjteni!” (206–207). Kassák közösségalkotó szerepe vitathatatlan. Bizonyítják ezt azok a Kassák által alapított folyóiratok (*A Tett*, *Ma*, *2x2*), amelyek létrejöttük után szellemi műhelyként is funkcionáltak. A közösség (*Ma*-csoport) folyóiratai, kiállításai és matinéi megteremtették azt a nyilvánosságot, amiben az avantgárd széles körben ismertté vált.

Több, a pályája elején álló író és költő érzett rokonságot e folyóiratok szellemiségével és a bennük megnyilvánuló formavilággal, ezért rövid idő alatt mainstreammé vált a Kassák által képviselt irány és beszédmód, ami alól Reiter sem tudta

kivonni magát. Visszaemlékezésében (*Reiter Róbert emlékezik*) számol be arról, milyen volt az első találkozás Kassákkal: „1917 őszén jártam másodszer Pesten, akkor kerestem fel első ízben a Visegrádi utcában a Ma szerkesztőségét, azaz Kassák lakását. A folyóirat novemberi számában megjelent Erdő című versem”. Ezután lett szorosabb kapcsolata Kassák körével egészen addig, amíg a Bécsben töltött idő után hazaköltözött Temesvárra, és talán emiatt az avantgárd keringéséhez képest perifériára került, versírói munkássága elhalkult.

Az *Elsüllyedt dalban* összegyűjtött szövegek irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy azok Reiter jelenlétének nyomaiként is olvashatóak. Kassák körével rövid ideig működött együtt, ez az időszak mégis produktív volt. A kötet bevezetőjében szerepel, hogy Kassák folyóiratainak repertóriumában 48 tételnél szerepel Reiter neve, feltételezhetjük tehát, hogy legalább annyira fontos alakja volt Kassák emigrációs időszakának, mint Barta Sándor. Ha pedig ilyen mértékben jelen volt, adódik a kérdés, vajon miben áll Reiter hangjának jelentősége, tehetsége? Hol vannak azok a hangsúlyok, amelyek Kassák számára is hallhatóvá tették?

Kassák a bécsi évek után hallgatása miatt elmarasztaló hangú levelet címez Reiternek. „Kedves Reiter, a kutya mindenit magának. Miért nem jelentkezik. Én, mint látja, itthon vagyok, sőt már megint lapot csinálok. Szeretnék magától is kapni valamit – okvetlen... A lap elég gazdag terjedelmű és szép kiállítású lesz. Föltétlen postafordultával válaszoljon. Üdvözlí Kassák Lajos.” (207) Kassák ilyen vagy ehhez hasonló levelei nem feltétlenül jelentik azt, hogy a címzettek minden esetben maradéktalanul maradandót hoztak volna létre. Ihász Kovács Éva is kapott érdeklődő, biztató hangú levelet Kassáktól, de amint nekilátunk például az *Amulett* vagy a *Szerelem mágusai* olvasásának, világossá válik, hogy a szerző miért veszett homályba. Reiter esetében a helyzet majdnem ugyanez, azzal a különbséggel, hogy az *Elsüllyedt dalban* összegyűjtött szövegek nyelvi, poétikai teljesítménye meglehetősen ingadozó.

A *Versek, prózaversek* fejezet, szöveganyagát tekintve, a kötet egyetlen erőssége. Tartalma érthetővé teszi, hogy miért fogadta Reiter verseit lelkesedéssel és nyitottsággal Kassák. A versszövegek hangján érezhető a *Ma*-csoport hatása, méghozzá úgy, hogy a reiteri nyelv a csoport tagjainak nyelvi formáin keresztül ácsol saját versnyelvet. A versekben tematizált fogalmak közé tartozik a tradíció, az idő, a test, a tér, az érzékelés, az erotikum, a natúra, de az ipusztériális környezet hozzáférhetősége is. Ezek a témák a kötet más részében is visszatérnek. A fejezet dinamikáját jelentős mértékben meghatározza, hogy benne a lírai hang arra tesz kísérletet, hogy az említett fogalmak közepette kialakítsa saját pozícióját. Útkeresés ez, aminek ösvényei metaforikusan motivált térben íródnak. Ennek bizonyítékai a versekben megjelenő csonka metaforák, amelyek szövedékében a lírai hang figurális formában áll elő. Erre mutatnak az alábbi szöveghelyek:

„Tüzes hasú mozdonyok megbicskássák a csendet
tépett fénybokrétákat okádnak a lámpák”
(1917 nyarán), 43.

„Éhesre vert ezer asszony szem otthon
szent kohós tűz bokros örömébe vidul
(...)
Madárijesztősre gyűrt arcunkra
nyirkot piszkol az árok

(...)

Csak a hold könyököl ágaskodó felhőre
és lát ide is és lát oda is.”

(*Harcos katona nótája*) 45.

„bárgyú falvak hasalnak a pocsolókban és véres
reflektorok virrasztanak a térben”

(*Terhes hajnalban*) 72.

A példák sora tovább bővíthető, hiszen az *Elsüllyedt dal*ban olvasható versek azonos akusztikával szólalnak meg, viszont ennek a nyelvi teljesítménynek az előképei feltűntek például Komját Aladár, Szélpál Árpád vagy Kahána Mózes *Má*ban publikált szövegeiben is.

A kötet második fejezetének (*Műfordítások*) tartalma avatott *Ma*-olvasók számára ismerősen cseng, hiszen a kötetbe válogatott összes műfordítás a *Ma* számaiban jelent meg 1918 és 1925 között. Fordításukat, megjelenésüket valószínűleg Kassák szorgalmazta. Feltűnik ebből, hogy Kassák nem csupán költőként, hanem műfordítóként is számon tartotta Reiter. Az idézett Kassák-level számonkérő intonációja mögött feltehetően nem csak a versekre, de más szövegekre (fordítások) vonatkozó igény is megbújhatott. Kassák több levelet is váltott idegen nyelvet értő szerzőkkel, ilyen volt Mihályi Ödön is, akitől franciáról magyarra fordított műveket kért, de Faludi Ivánnal is levelezésben állt, akitől nem csupán fordítást, hanem cikket is kért. A fejezet meglehetősen fontos és indokolt, mert látatja Kassák és a köré csoportosuló szerzők tájékozódását, érdeklődését, nevezetesen azt, hogy mely külföldi szerzők művei voltak irányadók számukra, kiket követtek figyelemmel.

Természetesen a Kassák által fontosnak tartott alkotóknak csak a töredékét vonultatja fel az *Elsüllyedt dal*, a *Ma* számait olvasva szélesebb választékkal találkozunk, amiben Hans Arp-tól, Guillaume Apollinaire-től, Georges Braque-tól, Pablo Picassótól és más avantgárd alkotótól, teoretikusoktól származó szövegek is megjelentek. Ennek miérettét magyarázza a *Ma* kiadóbizottságának közleménye (*Propaganda*), ami az első szám végén olvasható. Egyetlen cél lebegett a szemük előtt. Komoly értékű, megalkuvástól mentes művészi anyag közlése. Budapesti és bécsi számainak tartalmával releváns válaszokat akartak adni azokra a kortárs, avantgárd horizonton megfogalmazó kérdésekre, melyek esztétikai, filozófiai tekintetben Nyugat- és Közép-Európában is felmerültek. Ennek megvalósításához Reiter is hozzájárult.

A harmadik fejezet (*Tanulmányok, cikkek, interjúk*) szövegei közül leginkább a *Vázlat: Társadalom, művész, művészet* című szövegben fedezhető fel Kassák hatása. Ez akkor lesz belátható, ha összeolvassuk a *Korunk* 1926. márciusi számában megjelent, *Az új művészet él* című Kassák-szöveggel. A két szöveg témája eltérő, mégis ugyanazzal a retorikával működnek, ugyanazzal a többes szám első személyű grammatikával járják körbe tárgyukat. Reiter szövege 42 pontba szedett, traktátusszerű formát ölt, míg Kassáké egybefüggő esszé az új művészet lényegéről, megjelenéséről, jelenéről és jövőjéről. Reiter az ember és társadalom összefüggését kitérítve arra keresi a választ, hogy ebben a konstellációban mi a művész szerepe, hol helyezkedik el, továbbá milyen optikával lehet műalkotást olvasni műalkotással, majd tesz pár esetben, a műalkotás mibenlétére irányuló komolytalan észrevételt: „Az ember a műalkotást szemléli, ez a szemlélés a formán (anyagon) keresztül kiragadja az univerzumba, visszaviszi a jelenségeknek abba az egyetemes lelki összefüggés[é]be, melyből az anyagi megbomlás kisodorta. Ez a műalkotás szellemi hatása, mely vallást ad az embernek, lehető-

séget, hogy visszatérhessen testvérei: a fák és a madarak közé.”(175) A szöveg végén kika-
csint Kassák: „a művészet szakadatlanul megújuló forradalmi lehetőséget hord magában –
de hatott emberekre, akiket kitérített a művészet a kozmikus erővonalából, kiemelt a szinté-
zis felé haladó törekvésből és visszavezetett a részhez”(176). Itt már nem csak a kassáki re-
torika cseng ismerősen, de utalást találunk a szintetikus irodalomra is, amiről korábban már
Kassák is értekezett a Galilei Körben. „A műalkotás szociális, mert a kenyértörekvéseiben
megoszlott társadalommal szemben az univerzális szintézis egységét mutatja. A legteljeseb-
ben szociális, mert az anyagprobléma megoldását hordja formájában: nem lázadó, hanem
szellemben megnyugodott anyag.” (175.)

A fejezet második szövege – *Dogma, szépség, konstrukció* – argumentáció tekintetében
szintén erős Kassák-hatást mutat, előtérbe állítva a mozgás fogalmát, amely sarkalatos pont
Kassák elméleti szövegeiben, leginkább az izmusok tárgyalásában, kiváltképp a futurizmus
esetében meghatározó jelenlét. Ebben a fejezetben olvasható még Reiter legjobban sikerült
esszéje, *A szó*, ami a szó aspektusait, természetét, megragadhatóságát tárgyalja. Történetisé-
get vázol, miközben grammatikai és stilisztikai szempontokat is beemel a szövegbe. Hason-
lóképp izgalmas a *Franz Liebhard beszéde Reiter Róbertről* (196–202), ami a szerzőségről va-
ló gondolkodás viszonylatában meggondolkodtató. A szöveg értelmezhető identitásbeli já-
tékként, ami abból fakad, hogy Reiter ezt az álnevet életének abban a szakaszában használta,
amikor már Kassáktól és az avantgárdtól eltávolodott. Az újságíró Reiter Temesvárról vissza-
tekint a bécsi költőre, aki ugyancsak Reiter, vagy adódhat olyan megközelítés is, miszerint az
egyik szerzői pozíció emlékezik a másikra. Köztudott, a szerzőség 1949 utáni, ezzel jelent
meg verseskötete, a *Schwäbische Chronik*. „Engedtessek meg mostan Franz Liebhard szép- és
közírónak, hadd emlékezzék meg egy író társáról, aki éveken át – zivatárokkal és nyugtalan-
ságokkal telített esztendőkön át – oly közel állt hozzá, hogy ők ketten a szó legszorosabb ér-
telmében elválaszthatatlanok voltak. Egyek voltak, és ha volt is két egymástól eltérő arcuk,
ezek nem egyidőben mutatkoztak valami jánusi kettősség ellentmondásával, hanem egymás
után következtek az élet sodrában. Miután az egyik, mondhatjuk így is: a fiatalabbik, idejét
betöltötte, tüskéktől vérzőn, a meggyőződéstől elteltlen, hogy kora keresztretjévének egy
részét megfejtette, az utána következőnek engedte át a teret, hogy más feltételek alatt és más
erővonalak mentén ez is viaskodjék az élet és művészet kérdéseivel, hogy megkeresse ez is
konok gombolyagok fonalgégét, és beleheljen minden tűzhelybe, melyben valamire való szik-
rát gyanítani lehetett.” (196) A *Reiter Róbert emlékezik* című fejezet (202–210) szintén a ko-
rábbi részhez hasonlóan tárgyal a különbséggel, hogy hangsúlyosabban jelenik meg benne
a Kassákhoz való kötődés, itt tehet bizonyosságot az olvasó a Reiter–Kassák-viszonyról,
ami a legalább annyira van a nyelven kívül, mint azon belül.

Mindezt meggondolva, az *Elsüllyedt dal* egyértelmű hozadéka, hogy hozzáférést ad Reiter
munkásságához. A rendkívül meggondolt és érzékeny szerkesztési munka nyomán, eltérő
szerepekben (versíró, tanulmányíró, műfordító, emlékező) válik látható Reiter. Olyan for-
mákban, amelyek jelentőségükben, teljesítményükben, hangoltságukban és színvonalukban
eltérnek egymástól, továbbá külön fejezet vagy rövid szöveg szerveződik köréjük. Balázs Im-
re József munkája nyomán olyan Reiter-portrékat olvashatunk, amelyek összessége is hiteles
Reiter-képet alakít, mialatt Kassák felé közelít.

Amíg a *Versek, prózaversek* csak sejteti, a *Reiter Róbert emlékezik* című fejezet már egyér-
telművé teszi Kassák jelenlétét életrajzi és poétikai vonatkozásban egyaránt, mivel Reiter

nyelvének formái előhívhatók Kassák vagy a Ma-csoport tagjainak szövegeiből. Az *Elsüllyedt dal* befogadói tapasztalatát 232 oldalon keresztül hangolja az a zavarbaejtő kettősség, miszerint valamennyi pontja hozzáférhető Kassák és Reiter felől is, hovatovább kettejük viszonyát cizellálja. Ugyanannyira szól tárgyról, mint arról, akihez (amihez) tárgyán keresztül el lehet jutni, tehát azonos mértékben bővíti Kassák és Reiter recepcióját, ez teszi szerfelett fontos munkává.

(A szöveget gondozta és bevezetővel ellátta Balázs Imre József.)

